

**Föreläsningar vid
Stockholms
högskola, HT 1889
: L40:86 B /**

Rydberg, Viktor,

HS L40:86 B

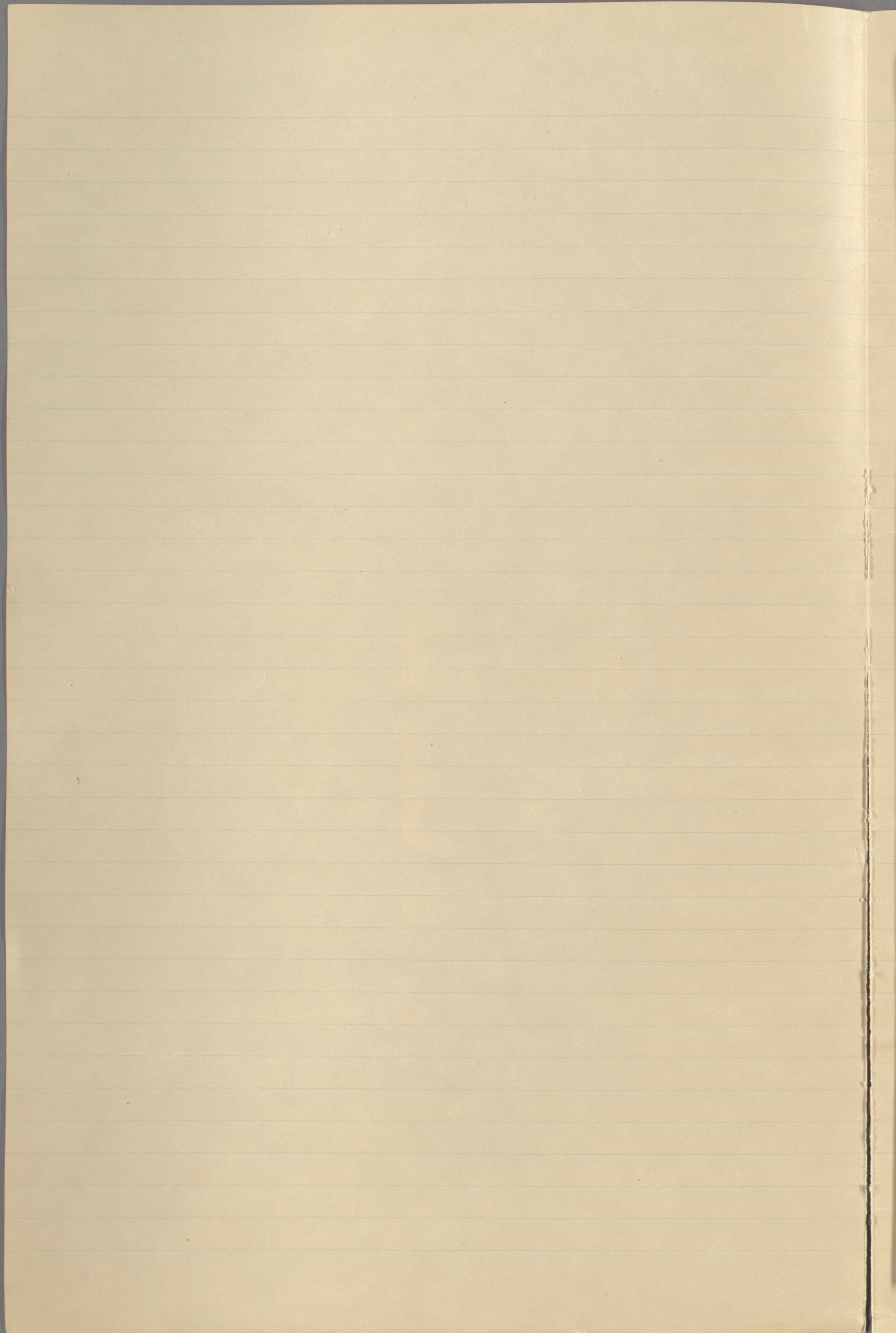
National Library
of Sweden

L 40:86 B:12

12..

1/11 1889.

(11 bl.)

1/11. 89.

Historien bevisar möjligheten. Egyptens af prästerliga stadgar bundna Konst är ett af bevisen härifrån. Kinas är ett andra bevis, och det bysantinska riket är endast det tredje i ordningen.

Med beundran omtalar den rättråge kinesen huru tidigt han i hans fäderneslands historia staten åtog sig ett faderligt förmynderskap öfver Konsten och noja förskrifv Konstnärerna hvad de frugo göra och icke göra. I en fjärran liggande forntid, så försäkras det, visade den kinesiska Konsten och Konstekniken en utomordentlig uppblomsningskraft. ~~Konstnärerna uppfannos nya former för de ^{kraft var som} växtkraften i urskogen. Hvarje Konstnär hade sitt lygn och ville lägga det i sina händers verk. Man kunde bli förvirrad öfver så mycket nytte, som hotade att se dagen. Men i rätt tid ingrep statens visdom på ett ordnande och begränsande sätt i Konstnärernas värld, och med den herrliga påföljd, att åtminstone, hvad Bronskulpturen och arkitekturen angår, dessa Konstgrenar frambringa eller äres frambringa precis samma former nu som för, ~~för tiden är sedan.~~ ^{svårt att säga} huru många tusen år sedan. Konstnären besvarades nejot och eller nida att ~~en~~ göra något, hvorm man kunde säga: detta är hans idé, hans sätt att känna och skapa uttryck för hvad han känner. Han fick sig i stället ålagdt att troget kopiera hvad hans fäder före honom gjort. En fackfackman på den kinesiska ~~konsthistorien~~ Konsthistorien kunde försäkras också, att äfven sådana ~~konst~~ ~~konst~~ af det kinesiska Konstsaker, som undantagvis fingo rehet och elegans i linierna, förvidla för den ofvade blicker, ^{huru angående} att den tillverkare stilt sig det goda siverknifva minnet till eftervärdie; huru, till ex. på en Bronsers, som han gjort, man tycker sig märka, ~~huru~~ ^{att} han svettats för att få samma rundning på varens bål, samma vidd på öppningen, samma profil på halven, samma mått på dekoratiuerna in i de minsta enskildheterna. Ett ~~fullständigt~~ ^{äfven för tekniska} ~~stillastående~~ ^{och mått} Konsten gälla bestämde förskrifter. Det händer icke, försäkras samma fackman, som nyligen offentliggjort en bok om den kinesiska Konsten, - det händer icke, att lärjungar i en kinesisk skola för teknare och målare annodas att sika fatta en ^{och återigen} människogestalt eller ett människoansigte i dess helhet. Man fördägger honom alla olika prof på en näsa, sedd en face, och han får lär sig att troget~~

1/11. 89.

27

[Faint, illegible handwriting covering the page]

afteckna dem. Därefter kommer han till ett vint antal näror i profil, vidana de enligt officialt föreskrift bön vara; därefter till ett vint antal typer för mannen, öronen, ögonbrynen o.s.v., Lärjungan för ytterligare veta, att skägget består af fem delar, och att manuskriptet har fem framstående punkter som böra accentueras mer eller mindre, allt eftersom skägget är äldre eller yngre. På samma sätt går man till väga, då ämnesvetaren skall lära sig teckna djur, blommar, landskap och byggnader. Om människokroppens anatomi får han ingenting veta. Dess proportioner tecknas och blomsmerigt och fult fult. Så fortgår det slagte efter slagte.

Till en ungefär samma ståndpunkt hann slutligen afse den byzantiska konsten. Redan på 600-talet hade konsterna haft en kanon färdig för åtminstone alla de gestalter och former, som kunna förekomma i den kyrkliga konsten. Man kan lätt förstå, hvarför officiella föreskrifter utgafes eller bestämda förfaringsrätt i skolorna för konsten, såsom under vidana förhållanden som dessa. När man fullständigt uppfattat att studien naturen, studien den omgifvande verkligheten, vi utöfvar sig en schematisk uppfattning af sig själv, och då staten eller kyrkan, som behöfver konsten, an ej för annat, så för den statliga eller kyrkliga lyxen skall, finner, att konstförfallet fortgår genom det ena släktledet efter det andra, så för man sig kunna känna detta genom upprättandet af skabloner, hvilka representera det bräta, men för tillfället kan åstadkommas, vilkas nämligen dessa skabloner samvetsgrant, så är ju enligt denna föreställning ett ganska stort mot allt vidare sjukande. Och man vinnet de med ytterligare, att kyrkan och staten har en garanti för att de på alla konstverken alldeles vidana om de vilja ha dem och alldeles tillräckliga för de ändamål, som med dem afses. Man vinnet en kontroll öfver konstnärerna och en säkerhet för att de icke med geniale nycker och oförsanda kapricer störande ingripa i det majestätiska allvars rikhet, som staten, eller den heliga stränghet, men kyrkan fördrar i konstens för dens ändamål afsedda manifestationer.

1/11. 89.

Den byzantinske konstlärlingen hade att genomgå en undervisning, som till ~~anden~~ ~~är~~ prämissor om den kinesiska. Redan på det andra kyrkosådet i ~~St. Nicosa~~ ~~år~~ 787 upprätthåller och gaf sanktion åt den sats, att "det sätt hvorpå målningar åstadkommas, ~~har~~ ~~icke~~ ~~på~~ ~~den~~ ~~allmänna~~ ~~kyrkans~~ ~~lagar~~ ~~och~~ ~~på~~ ~~beprövade~~ ~~tradition,~~ ty det gamla bör äras, såsom den helige Basilien säger! I munkstaden på berget Athos, der och i sedan århundraden tillbaka en kyrklig målarekola existerar, fann prussmannen Didron år 1829 en handskrift, som redogör för den byzantinska konstens teknik och kompositionsregler. Ikoniskokroppen skall, enligt dessa regler mäta kappadets längd nio gånger; vissa kappad- eller måtlängder fiveskipas för varje kroppsdels. Alla ämnen, som målarkonsten ~~har~~ ~~har~~ att upptaga till behandling för kyrkans ^{och de försändes} upprätthållning uppräknas. Kort och bestämt angifes, huru apostlarne och andra bibliska personligheter skola karaktiseras i tekniskt afseende och hvilka attribut och symboler, ~~och~~ ~~tillkomma~~ ~~dem,~~ och slutligen bestämmas, huru bilderna skola sammansättas eller fördelas.

Denna af ~~idol~~ ~~föreskrifter~~ ~~och~~ ~~handboken~~ ~~fiveskipper~~ ~~klass~~ ~~bestämda~~ ~~konst,~~ som på det ^{för} ^{vis} ~~nyaste~~ ~~utskäp~~, huru personerna skola se ut och vara klädda, och hvilka rangbetäckningar tillkomma dem, denna konst, ~~der~~ ~~alla~~ ~~tillräckliga~~ ^{huru} ^{interpretationer} ^{alla} ^{utbilden} ^{figurerna} ^{få} ^{giva} ^{äro} ^{protokollerade} ^{och} ^{id} ^{knappt} ^{ett} ^{mantel} ^{lock} ^{för} ^{förkom-} ^{ma,} som icke har traditionell häfd — denna konst härtämnar dock i rätt nedstigande linie från den helleniska guldåldern. Vore det icke historiskt ådagalagt, skulle man väl knappast kunna tro, att en sådan stamfader haft en sådan ättling. Men med ett folks förfall förfaller också dess konst, och den byzantinske konstens afspelar lika troget den byzantinska statens väsen som den perikleiska tidens konst afspelar de fria grekiska samhällenas.

En konst, på hvilken fantasiverksamheten är bannlyst, der ingenting får framfödas ut konstnärans eget kunnande och tankeligt; der han uppfyller allt, som af honom begäres, på förträffligt sätt i samma mån som han mekaniskt kopierar och undertrycker alla egna själsfulla motiva — en sådan konst

1/11. 89.

[Faint, illegible handwriting covering the page]

1/11. 89.

[Faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

muhammedanerna hade rätt i ~~sin~~^{den} anklagelse de riktade mot de kristne,
 att desse dyrkade bilder och dermed gjort ett steg tillbaka till afgudereri.
 Moses hade ju utfärdat i Israel guds namn det budet: "I skolen icke
 göra eder beläten", och Palelas hade ju på areopagan i Athen talat om
 de färdiga följerna af bildens användande i religionens tjänst. Naturligtvis
 förnekade den större delen af det byzantiniska prästerskapet, att kyrko-
 bilderna ^{fingo} fick en tillbedjan vid den som den hedningarna hade gjort sina
 tempelbilder. Men de här fina distinktioner, som teologerna dervid gjorde,
 hade - det insig kejsar Leo vil - ingen praktisk betydelse för folkmassan.
 I motsen för teologerna stod munken och skriftställaren Johannes Dama-
 scenus. Han försvarade ^{kyrko} bilderna blanda annat dermed, att ~~porträtten~~^{de}
~~porträtt af Kristus,~~^{kyrkan egde} ett verkligt porträtt, ett originalporträtt i ordets
 egentliga bemärkelse, af Jesus, förfärdigadt, ni att säga, af Jesus själf
 till fröjd och upbyggelse för en af hans tillbedjare, och att således
 Jesus själf stödjat och delgat bruket af bilder. Porträttet fanns i staden
 Edessa, och efter dess förbild hade de öfriga i kyrkorna iffliga Kristus por-
 trätten blifvit gjorda. För sitt påtrända ställe sig Johannes Damascenus
 på en saga, som förefann sig redan på 200-talet, att Jesus skulle ha
 besökt med en konung Abgar i Edessa. Sagan förnekar dock icke,
 att Jesus ~~hade~~ äfven hade skickat honom sitt porträtt; ~~den~~ tillägg kom
 äfven ~~den~~ nu upplammande bildbruden. Enligt detta tillägg
 hade konung Abgar skickat en målare till Jesus med begäran, att
 denne skulle ~~af honom~~ ~~läta~~ ~~porträtten~~ ~~sig~~, i fall Jesus icke kunde
 personligen ^{komma till Edessa} besöka honom. Målaren fick det begärda tillståndet, men
 kunde icke fullgöra älskandets, emedan en strålande glans, som bländade
 honom, spred sig från Jesus ansikte. Då tog Jesus en linneduk, lade den
~~öfver~~ ~~till~~ ~~in~~ mot sitt ansikte och aftryckte ^{vilande} i duken sin bild, och med
 den återvände sändebudet till konung Abgar i Edessa.

Man trodde sig således ega ett porträtt af Jesus, på underligt sätt
 ättadkommet af denne själf. Man trodde sig också ega äkta afbilder
 af Jungfru Maria och apostlarna. Evangelisten Lukas hade enligt
 sagan varit målare; den i Johannes evangelium omnämda rids-
 herren Nikodemus skulle ha varit bildhuggare och träsnidare,
 och båda ^{trodes ha} ~~skulle~~ ~~hade~~ ~~avvundat~~ sin konstskicklighet för att åt efter-
 världen bevara Jesus moders och lärjungans anledning. Ej underligt

1/11. 89.

fördenkull, att kejsar Leo Isauriens och hans bildformade efter-
trädare alla försik att undertrycka bildtillbedjandet misslyckades.
Bildformarnes nit vände sig äfven mot relikväsandets missbruk.
Äfven detta har hedniska anor. Hellenernas tempel hade varit på
samma gång konstmuseer, historiska museer och relikfirnings-
platser. Talrika och delvis alldeles otroliga relikker kunde der få
skådas, till ex. det ^{svane} ägg, hvarur trillingarne Kastor och Pollux ut-
kommit; det till sten firvundlade skepp, som fände Ulysses till Itaka;
ett brev skrifvet af den vid Trojas belägring fallne hjälten Laopelion;
något af den lem, hvaraf Prometheus formade menniskor; ett horn af
den get, hvilken Jupiter om bearn diade; det hår, som Isis afslät
sig, då hon erfor sin make Osiris' död; ~~krator~~ af det öjvidunder,
ur hvars vild Perseus befriade Andromeda.

År 726 firade kejsar Leo sin senat till stadfästelse ett
dekret, hvilket förbjöde bildens tillbedjande om ett slags of-
gudatjänst och förbjöd det. Senaten stadfäste det. Dekretet fram-
kallade en ^{notande} ~~ordning~~ jämsing både i rikets kejsardömd och pro-
vinserna. Den romerske biskopen Gregorius II utfärdade en bulla,
som förklarade, att kejsaren icke haft rättyghet att utfärda detta i
kyrkans ärenden ingripande dekret, Gregorius' egen ståndpunkt i
saken var gifven; ty han kunde icke återtaga de knäböjningar och
kyssar han equat aposteln Petrus' bekanta bronsbild, som man
änna ser i St Petruskyrkan. Longobarderna greps till vapen och
ansyckte mot de byzantiniska besittningarna i Italien. Romarne
förklarade sig oberöende af kejsaren och gifvo sig en republikansk
författning under påvens öfverhöghet. De talrika munkarne, i
hvilkas kloster tidens konstskolor voro till firvandes, voro naturligtvis
fanatiska bildvänner och lika ifriga att uppreta folket mot kejsaren
som guldmederna i Efesus varit det mot aposteln Paulus. Fejderna
mellan bildformare och bildtillbedjare fortforo under flere af Leos
efterträdare och afslutades icke förr än år 842, då kejsarinnan
Teodora afgjorde striden till bildvännernes firman. Ett kyrkoråde
sammankallades, som gillade, att ^{konstverk} ~~besättningar~~ finge firvas i kyrkorna, och
stadgade, att de skulle äras som heliga ting. Segern firfirvades ^{med} under
triumfrop. Den 19 febr. 842 buros krucifix och målningar i högtidlig
procession tillbaka in i Konstantinopels Sofiakyrkan, och dagen
inviades till en ny fest, "ortodoxiens fest," som ännu firas i den grekiska
kyrkan.

1/11. 89.

Reformförsväret gick dock inte spårlost förbi. De bysantinska bildvännerna och den grekisk-ortodoxa kyrkan togo inte steget ut och stälde sig med afseende på bildernas värde ej på samma ståndpunkt som den romerska. Det af Teodora sammankallade kyrkomötet tillät ej, att statyer, statyetter eller plastiska bilder i allmänhet, såvitt som de hade mänsklig form, finge uppställas i kyrkorna. Plastiska bilders tillbedjande blef förbjudet, och en god ortodox af den grekisk-ortodoxa skolan ser ännu med misshag de statyer, hvarmed den romerska katolicismen smycket sina helgedomar. St. Petersstatyen i Vatikankyrkan, mot hvilken Leo isauricus inlägt en häftig protest, är ifråga för den grekisk-ortodoxa bildtjenaren af den äkta typen en otillätlig sak, om icke en styggelse. Det låter icke förneka sig, att de mer tänkande bildvännerna ansågo, att en gräns borde dragas, för att icke folket skulle ~~läsa~~ helt och hållet försjunkas i en yttre kult och ~~läsa~~ hänjefva sig åt en bildtjänst af påtagligt hednisk karaktär. De vittogo ett försigtighetsmät häremot och ingingo en kompromiss, som tillät målningar i kyrkorna, men förbjöd statyer och reliefer, och som, hvad denna fråga angår, kan anses ställa den grekisk-ortodoxa kyrkan mitt emellan den romerska i ena sidan och den reformerte puritanismen i den andra. Det bibliska förbudet mot bilder af sten, trä eller metall har af det östra Europas kyrka blifvit upprätthållet. Målningar, mosaiker och stickade tapeter, föreställande heliga personligheter äro, som nämnts, tillåtliga; men ifråga med afseende på dem äro itjänder vittagna, för att den skilnad skall kunna upprätthållas, som Johannes Damascenus gjorde emellan den dyrkan, som bör ägnas Gud allena, och den äretjänst, som bör ägnas bilderna. Målningar få nämligen icke upphängas öfver altaret; utan placeras vanligen på kyrkoskeppens väggar eller pelare, och när en grekisk-ortodox biskop inviges, har han att aflägga en ed att vaka öfver, att man icke ägnar de heliga bilderna den dyrkan, som tillkommer allena Gud. Förbudet mot plastiska bilder i kyrkorna hvilat också störfvelaktigt på en psykologisk och historisk erfarenhet, att den outvecklade människosjälens lättare personifierar en staty och föreställer sig den bejfvad med lif än den

1/4. 89.

personifierar en smilad bild, hvares sjelfständighet gentemot sin omgifning och bakgrund hvilat på en öppen daglig illusion. Det var plastiska fristående bilder som medeltidens kyrkor ej hade sin dyrkas, icke målningar. Men det oaktadt har erfarenheten visat, att målningar, sedan deras betydelse och sedan betydelsen eller kväbjändet framför dem blifvit gjordt till en plikt för de troende, kunna inverka på den troendes fantasi alldeles så som de plastiska bilderna. Mellan den vördnad den ryske bonden visar sin kyrkas heliga målningar och den vördnad hans förfäder visade sina gudabilder torde skillnaden vara härför, ifall den öfver hufvud existerar. Likasom den grekisk-romerska antiken hade och den romerska kyrkan ännu har sina undergörande statyer, har Ryssland sina undergörande målningar. Det finnes få städer eller kloster der, som icke berömmas sig af att eja sådana. Och sällan hafva ryska härar gjort ett fälttåg utan att medtaga sådana, emedan soldaternas trodde deras närvaro betrygga segrar.

Det må tilläggas, att bildstriden hade ett genljus i focus i den frankiska riket, och att det der så väl i Karl den Stores som i hans närmaste efterträdarens tid fanns framtstående män, som voro bildtjänstens motståndare. I Frankfurt am Main hölls år 794 ett möte, vid hvilket omkring 300 biskopar voro närvarande, och vid hvilket Kejsar Karl den Store sjelf presiderade. Här beslutats, att bilderna visserligen skulle bibehållas i kyrkorna, men uttryckligen endast som prydnad och för deras historiska eller pedagogiska nytta, men deras tillbedjande eller speciella använde med yttre utöfning förbjöds. År 825 hölls ett möte i Paris, som påbjöd, att bilderna hvarken borde förstöras eller uti något sätt tillbedjas. Mot slutet af itthundratalet och i tredje århundradet fick, det oaktadt, bildtillbedjandet öfverhand under inflytelse från Rom.

Det är ett mycket allmännt uttalande, att den kyrkliga bildtjänsten främjat de sköna konsternas utveckling. Senast har jag sett en känd fransk skriftställare, Leroy-Beaulieu, uttala den åsigt, att det östra Europas, särskildt Rysslands brist på en sjelfständig bildhuggerkonst har sin orsak deri, att plastiska bilder

1/10/89.

ej få nyttjas i dess kyrkor. Jag betriflar riktigheten af denna åsigt, ty den omständighet, att den bysantinsk-ryska kyrkan under 10de hundraleden pröfadt sig med heliga målningar, har icke gränjett uppkomsten af en sjelfständigt målarkonst, utan väl svarar mot verkad den. Kyrklig konst blir under tidernas lopp en hieratisk, en schematisk, som gör sina bilder efter en fastställd schablon och tillbakavisar konige försök till naturstudium såväl som till idealisering. Äfven i den österländska kyrkan spårar man en under flere århundraden fortvandt strid mellan en kyrklig schematisk konst och en friare, af utveckling mäktig och af skönhets sinnes styrd. Här slutade segern till förmån för den senare, men ~~medan~~ sedan minnen från den antika hedniska och från hieratiskt inflytande längesedan befriades konsten med verkade värtill. Man måste förden skull draga i tvifvel, att den kyrkliga bildtjensten uppmannat den egentliga konsten vare sig i östra eller västra Europa. Men att den under halfbarbariska tider tillfredsstälde ett primitivt konstsinne låter sig icke neka, ej heller att den katolska kyrkan, sedan konsten frizjort sig från hennes band, likväl gränjade hennes utveckling genom den ifver, hvormed alla hennes rikare tempel och kloster skyndade att följa sig med utmärkte mästares arbeten, äfven då dessa arbeten, på grund af deras sträfvän till menisklig skönhet, yppade en ande, en sinnesriktning, som då ej ännu blifvit i kyrkan hemmastadd eller fullt erkänd.

1/11. 89.

Jag nämde äfven, att den byzantiska konsten förtleper i Ryssland. Den har strömt sitt inflytande till alla andra slaviska folk med undantag af de nordvästra slaviska stammarna, som emottogo kultur och kristendom från Tyskland. Den byzantiska konstens inflytande visar sig uttömligen äfven i miniatyurer, handskriftbilder, af armeniskt, koptiskt och etiopiskt ursprung. Om det icke äro dessa samma folk i det västra Europa torde jag få tillfälle att i nästa föreläsning yttra några ord. Man kunde väntat, att hon der skulle blifvit allkunnande, emedan hon der icke länge hade någon medtäflare. I de de romanska delarna af det västra Europa voro de hellenisk-romanska konstartitionerna i det närmaste försvunna. I den germaniska delen af det västra Europa fanns blott en mycket primitiv ^{indisk} germanisk konst, af germaniskt ursprung, som svärligen kunde gjort den byzantiska fältet stridigt. eller det fanns i det västra Europa en maktfullkraft af annan art. Den fanns ^{en} frihetlust i bysazona, det fanns ^{ett} själfväld, som - af betänkliga verkningar i det politiska och sociala lifet - gjort det till ett ~~svårt~~, som icke oerförligt arbete att likväl oerförliggjorde, hvare tanke på att bringa det slaps konst, som fanns, under officiella regler och fastställda schabloner. Derföre händer skitte under denna tid ritstift och pencil i Frankrike och Tyskland; men händerna ^{skyrde} ~~egdet~~ af bysazona, som ville ~~netta~~ njöje af hvad de gjorde och ville inlätta sina egna tycken i sina, lit van, mycket ofullkomliga skapelser. Der fanns i västern individualitet och personlighet. Derföre hade denna ännu ~~ria~~ västländerna konst en på afstund vidande framtid, en lysande framtid, medan den opersonliga, schematiska, af ingenting individualt, af intet hugskott på ett snille, lifade ^{byzantiska} konst, var dömd, väl ej att dö, ty hon leper ännu; men att lepa ett ^{rikt} lif, som konstens historia har att annostera, men som ~~helt~~ ^{uzäta} hon har ingenting i öfver denna värld. Det sig i västern mycket karaktist ut under medeltidens första århundraden, ^{medan i} ~~ingenting~~ var den byzantiska staten allt var så minutöst regleradt, att der skulle rådt djupaste tygnad, om icke tronrevolutioner och krig allt emellan åt ~~abstrakt~~ förekommit. Men om västlandet under denna tid gäller skaldeus ord, att "den lifet visst och solen stiger, blir det sol, men också verksamhet" och verksamheten ^{gar} ^{onsider} frukter i ett vetenskapligt lif och ett konstlif, som är länder ^{mensklighet} till art.

1/11. 89.

